1. Rector Carol Brok spreekt de eerste lichting leerlingen van de moedermavo toe. (Stadsarchief Breda, 1976, Johan van Gurp, JVG19760823029)

Marie werd wijzer in Breda
De moedermavo tussen Mark en Aa

door
Ine van de Steenoven

Inleiding

Op 24 augustus 1976 startte de eerste klas van de moedermavo in Breda in een dépendance van het Mencia de Mendozalyceum aan de Talmastraat 11.[1] In dit artikel bespreek ik de oprichting en de ontwikkeling van de moedermavo in Breda tegen de achtergrond van de emancipatiebeweging en de bestaande volwasseneneducatie. Kwamen de pioniers uit de vrouwenbeweging, of uit de hoek van de avondscholen? Welke hindernissen moesten zij overwinnen? Wie waren de eerste leerlingen en docenten en wat waren hun ervaringen? Wat heeft de moedermavo bijgedragen aan de vrouwenemancipatie in Breda?

Middenmeer 1975

Anton Remmers, een bevlogen schooldirecteur van de Ariënsmavo in het Noord-Hollandse plaatsje Middenmeer bedacht de naam 'Moeder-MAVO'. Al jaren vroegen moeders van zijn leerlingen of ze zelf ook weer naar school konden gaan binnen de schooltijden van de kinderen. Voor die doelgroep was het namelijk moeilijker dan voor mannen om avondonderwijs te volgen.[2] Drie jaar lang moest Remmers het ministerie bestoken met verzoeken voordat hij in 1975 toestemming kreeg voor deze vorm van onderwijs.[3] Ook in Groningen en Nijmegen startten in dat jaar deze speciale mavo's. Daarna ging het snel: in 1976 was al 59 procent van de leerlingen in het volwassenenonderwijs op mavoniveau vrouw, waarvan 5531 leerlingen op de dagmavo.[4]

De vrouw bij het aanrecht

Nog in de jaren zeventig was het minder gebruikelijk dat vrouwen in de avond naar school gingen, want in de ogen van veel mannen en vrouwen hoorden ze thuis bij het gezin te zijn. De redenen om in hun jeugd niet verder te leren waren vooral van financiële of sociale aard. De crisisjaren, oorlog en wederopbouw spelen hierbij ook een rol. Meisjes konden in het bedrijf of huishouden helpen en hoefden niet door te leren, want zouden toch vroeg trouwen en moeder worden.[5] Het gemiddeld opleidingsniveau van vrouwen die kind waren tussen 1920 en 1950, was mede daardoor significant laag.[6] Enkele jaren huishoudschool vond men vaak genoeg.[7] De ontkerkelijking, de toegenomen welvaart en hulpmiddelen in het huishouden droegen bij aan een klimaat waarin vrouwenemancipatie kon floreren in een tweede feministische golf. De eerste had vanaf het einde van de negentiende eeuw gestreefd naar meer wettelijke gelijkheid, zoals kiesrecht voor vrouwen en arbeidsrecht, maar er bleef ook na de Tweede Wereldoorlog nog meer te bereiken.

Voor en tegen

Veel vrouwen die door omstandigheden vroeg waren gestopt met dagonderwijs bleven tegen hun zin verstoken van vervolgonderwijs. Ze hadden verschillende beweegredenen voor het volgen van onderwijs. Ten eerste wilden zij hun kinderen kunnen volgen en helpen met hun schoolwerk, daarnaast wilden ze mee kunnen praten over het nieuws en de politiek. Anderen zochten onafhankelijkheid door middel van onderwijs en dachten een baan te zoeken en/of een vervolgstudie op te pakken na het behalen van een mavodiploma.

2. Marie word wijzer, poster van het ministerie van O en W (1977) (Annet Planken, https://geheugen.delpher.nl. Origineel: Instituut voor Sociale Geschiedenis, 30051000349834)

Het lag voor de hand dat niet ieder gezin stond te juichen bij de plannen van moeder. Echtgenoten werden er soms onzeker van als hun vrouw meer over een onderwerp wist te vertellen dan de kostwinner. Kinderen merkten dat ze niet altijd op de eerste plaats kwamen. Toch zetten de moeders door en velen in het land volgden hen na.[8]

Geen geld en geen ruimte

Het organiseren van het onderwijs viel niet altijd mee. Er was nauwelijks geld bij de (avond)scholen en bij gemeenten voor dit soort onderwijs. Totdat een ambtenaar van OCW de categorie 'Avondonderwijs overdag' bedacht, was er geen aparte financiering mogelijk.[9] Overigens viel het volwassenenonderwijs ten tijde van de oprichting van de moedermavo's onder drie ministeries: C.R.M., Onderwijs en Sociale zaken, wat de financiering en organisatie niet makkelijker maakte. Wethouder Hubert Broeders van onderwijs meldt aan een verslaggever van dagblad *De Stem* in april 1976 dat hij wel wil helpen voor het dagonderwijs aan volwassenen, maar dat de bekostiging een zaak is van het rijk. Er waren meer onderwijsinstituten in nood. Het bestuur van het Baronie van Breda College (BBC) had zijn beklag gedaan en Broeders zegde toe dat hij het lokalenplan aan het einde van het schooljaar zou laten bekijken.[10]

De vergoeding van rijkswege voor avondscholen-overdag bedroeg in 1976 slechts 3,50 gulden per uur per lokaal. Er moesten met dit budget lokalen in schoolgebouwen voor dagonderwijs, soms zelfs in kleuterscholen, gevonden worden, wat niet meeviel. Ruimte voor de aanschaf van boeken was er in de krappe begroting van bestaande avondscholen ook niet. De eerste tijd werd er dan ook gewerkt met tweedehands boeken en dat waren boeken die voor twaalf- tot zestienjarigen waren geschreven. Ook de organisatie van een crèche voor de jongste kinderen van de deelneemsters vormde een probleem, maar de moeders losten dit vaak zelf op. De vaste commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede Kamer adviseerde in 1977/1978 aan het ministerie een speciaal bedrag te reserveren voor dagonderwijs voor volwassenen en ruimere mogelijkheden voor het voorbereiden en begeleiden van cursisten.[11]

Emancipatiebeweging

Het lukte de aanjagers wel steeds meer schooldirecteuren, ambtenaren en gemeenteraden te overtuigen en er kwam na enkele jaren meer geld. Daarin heeft ook de vrouwenbeweging haar rol gespeeld. Het was Joke Smit, die al in 1967 in *De Gids* de vinger op de zere plek legde in het artikel 'Het Onbehagen van de vrouw'.[12] De organisatie Man-Vrouw, Maatschappij steunde het initiatief natuurlijk ook. Deze organisatie was tijdens de tweede feministische golf een actiegroep in Nederland, opgericht door Joke Smit en Hedy d'Ancona. In 1975, het jaar waarin de eerste moedermavo startte, riep de VN het Internationale Jaar van de Vrouw uit. De overheid kon echt niet meer om de vrouwenbeweging heen. In datzelfde jaar werd de Vrouwenraad Breda opgericht, waarin naast de traditionele vrouwenorganisaties ook de Rooie Vrouwen van de Partij van de Arbeid vertegenwoordigd waren.[13]

Bij de actie 'Marie word wijzer!' van de vereniging Man-Vrouw Maatschappij uit 1971 en de nota van Joke Smit *De moeder van Marie kan meer*[14] was scholing voor vrouwen een belangrijk thema. Al vanaf 1972 waren er vanuit het vormingswerk VOS-cursussen, genaamd 'Vrouwen Oriënteren zich in de Samenleving'. De bijeenkomsten vonden meestal plaats in een buurtcentrum of plaatselijk vormingscentrum. Door de VOS-cursussen die in Nederland tot het begin van de jaren negentig werden gegeven, werden tienduizenden vrouwen gestimuleerd weer naar school te gaan.[15] Beitske Smits was van opleiding verpleegkundige en vanuit het noorden in Raamsdonksveer gaan wonen. Ze mocht niet deelnemen aan de VOS-cursussen vanwege haar vooropleiding en ging zich daarna scholen om zelf groepen te begeleiden. Op een gegeven moment was er bijna in ieder dorp in West-Brabant wel een VOS-cursus te volgen. Vrouwen leerden daar wat het was 'vrouw te zijn' en hoe ze zich een positie in de maatschappij konden verwerven. Ze bezochten onder meer raadsvergaderingen. Een deel van de vrouwen ging als vrijwilliger buitenshuis aan de slag, een deel ging werken of ging weer naar school, dus naar de moedermavo.

In Breda was er vanaf 1978 op de Pasbaan een vrouwenhuis. De subsidiëring van VOS-cursussen in Breda en omstreken wordt in de verslagen van gemeenteraadsvergaderingen een aantal malen gemeld; Luce Paulussen (PvdA) maakte zich sterk voor de VOS-cursussen en voor gemeentelijke subsidie van de moedermavo.[16] In dit verband is het ook interessant te lezen dat feministische kopstukken als Andreas Burnier en Joke Smit de moedermavo zagen als een onderdeel van de emancipatiebeweging. Pas als de maatschappij in haar geheel de vrouw als gelijke behandelde, had onderwijs zin.[17]

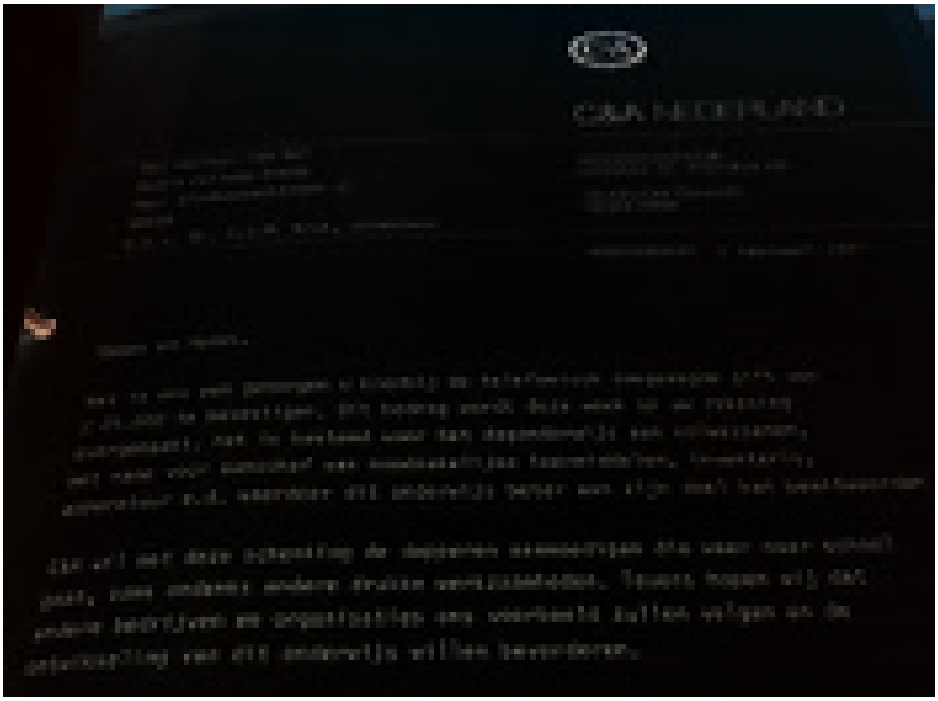

3. C&A doneerde 25.000 gulden in 1977. (Stadsarchief Breda, Archief Petrus van Kessel Stichting Breda 1916-1988, inv.nr. 10, foto auteur)

De minister en het moedermavomeisje

Jos van Kemenade (PvdA), de minister van Onderwijs in het eerste kabinet Den Uyl (1973-1977) stond vierkant achter de moedermavo. Het onderwijs strookte geheel met zijn ideeën over gelijke kansen in het onderwijs en op persoonlijk gebied steunde hij het ook: zijn vrouw bezocht onder haar meisjesnaam de moedermavo in Den Haag.[18] Van Kemenade maakte ook de plannen voor de Middenschool en stimuleerde als tweedekansonderwijs de moedermavo en de Open Universiteit. Daarbij bracht hij in 1985 als Kamerlid een omvangrijke initiatiefwet voor volwasseneneducatie tot stand.[19]

Het succes van de moedermavo in de pers

De moedermavo was al snel een enorm succes en dat werd vaak in de landelijke en plaatselijke pers gemeld. *De Libelle* en de *Margriet* schreven erover en zelfs in Duitsland haalde *Mutter auf der Schulbank* de krant. Er is zelfs een lied gemaakt voor Kinderen voor Kinderen: *Mama doet de moedermavo, en laat de boel de boel.*

Breda kwam op andere wijze in het nieuws. De financiering van de moedermavo was blijkens krantenartikelen en een uitzending van Brandpunt een probleem. De directie van C&A sponsorde vier vestigingen voor 25.000 gulden per locatie, waaronder die van Breda. Normaal maakte de firma giften niet bekend, nu wilde zij een voorbeeld zijn voor andere bedrijven. De nijpende financiële situatie was onaanvaardbaar en men verwachtte niet snel hulp van de overheid.[20]

Mannen op de moedermavo

Uiteraard waren er ook mannen die de dagmavo voor volwassenen wilden volgen. Als zij werkloos waren, leverde dit aanvankelijk wel problemen op met het Gemeentelijk Arbeidsbureau. Later werd rekening gehouden met werkloze mannen én vrouwen; ze konden op de avondschool hun opleiding vervolgen als ze inmiddels werk hadden gevonden.[21] Vanaf het eerste jaar van de moedermavo in Breda was de leiding niet gecharmeerd van de term 'moedermavo'. Zowel rector Brok als conrector Coen de Lange gaven de voorkeur aan 'dagmavo voor volwassenen'.[22]

Avondscholen in de negentiende en twintigste eeuw in Breda

Vanaf 1975 was het begrip moedermavo in Nederland bij velen bekend en riep misschien ten onrechte het idee op dat er daarvoor nog geen onderwijs voor volwassen vrouwen bestond. Tweedekansonderwijs, zoals we dat nu noemen, heeft een lange geschiedenis, ook in Breda. Al vanaf 1867 was er in Breda een Burger Avondschool en al vanaf 1875 avondhandelsonderwijs [23]. In 1915 werd een Avondschool voor Ambachtslieden gestart en in 1936 een Gemeentelijke Technische Avondschool. In de oorlog waren avondscholen om begrijpelijke redenen gesloten. Na de oorlog waren er achtereenvolgens binnen de Petrus van Kesselstichting:

Periode	Avondschool
1945-1951	Avondlyceum, met HBS-A, opgericht door docenten van het O.L.V.
1951-1968	Avond-HBS
1968-1971	Avondcollege Breda
1971-1997	Baronie van Breda College (BBC)
1997	ROC

Tabel 1: Avondscholen in Breda tussen 1945 en 1997.

Vanaf 1972 was het overigens landelijk en in Breda mogelijk deelcertificaten te behalen aan de avondscholen, na lang verzet daartegen. Vanaf 1973 konden leerlingen lessen aan de avond-meao volgen.[24]

Brok zag het allemaal wat breder

Dr. Carol Brok gaf aanvankelijk les aan het Onze Lieve Vrouwe Lyceum te Breda, waar zijn naamgenoot, dr. M.F.A. Brok rector was. Later werd Carol Brok rector van het Avondcollege, dat na de invoering van de Mammoetwet in Breda wordt gevestigd, een scholengemeenschap voor mavo-havo en atheneum. Brok pleit voor een neutrale naam voor het Avondcollege, omdat het in zijn ogen een school is voor iedereen en hij vraagt zelfs om een statutenwijziging om het college bijzonder-neutraal te noemen in plaats van katholiek.[25] Er wordt een driejarige mavo-opleiding aangeboden die afgesloten wordt met hetzelfde Centraal Schriftelijk Examen als dat van de reguliere mavoscholen. In 1976 volgen 450 leerlingen lessen op de mavo van het Avondcollege, waarvan 90 in de examenklas. De havo- en vwo-afdeling hebben samen evenveel leerlingen. In 1976 zijn er op de school 125 parttime bevoegde docenten in dienst die daarnaast aan reguliere dagscholen verbonden waren. In de informatiefolder van 1976-1977 wordt benadrukt dat stapelen van opleidingen een mogelijkheid is.

De leiding van de avondschool was op het gebied van onderwijs vooruitstrevend en geloofde in de permanente educatie. Een samenwerking met Alliance Française om cursussen Frans aan te bieden is hier een voorbeeld van. Dr. Carol Brok werkte ook samen met het Centrum voor Ontwikkeling en vorming 'De Breede Aa' met de Open School in gedachten. Brok was al in 1976 voorzitter van een werkgroep die een educatief plan moet voorbereiden voor het dagonderwijs aan volwassenen. Een landelijke commissie met daarin conrector Peter Bagchus deed in 1976 onderzoek en formuleerde elf aanbevelingen voor het ministerie.

Een vliegende start in Breda

Bijzonder is het om te lezen in de notulen van de vergadering van het bestuur van de Petrus van Kesselstichting van april 1976 dat Carol Brok al een advertentie voor werving van leerlingen voor de moedermavo heeft geplaatst vóórdat het bestuur kennis had genomen van de voorgenomen start.[26] In een interview in april 1976 in *Dagblad De Stem*, over

de in augustus van dat jaar startende moedermavo in Breda benadrukken Brok en Bagchus dat het dagonderwijs voor volwassenen beslist niet aan vrouwen voorbehouden is. Zij zien zeker ook mogelijkheden voor jonge werkloze mannen. Dagblad De Stem kopte daarentegen: 'Uitsluitend vrouwen naar dagschool voor volwassenen'. Er meldden zich voor april 70 vrouwen aan en niet één man. Brok streefde naar onderwijs voor iedereen die geen kans had gekregen of gegrepen.[27] Brok geeft in het interview aan dat van de leerlingen aan zijn Avondcollege ook al 30 tot 40 procent vrouw is. Hij wil de 'avondmavo overdag' wel moedermavo noemen en begrijpt dat dit een onderdeel is van de participatiestrijd van vrouwen, maar ziet het zelf als een aanvulling op het al bestaande volwassenenonderwijs. Leerlingen zouden van beide opleidingen gebruik kunnen maken en Brok zou ze ook graag in een gemeenschappelijk gebouw gehuisvest zien. Hij en conrector Bagchus verwijten de overheid enerzijds de moedermavo's te stimuleren, anderzijds veel te weinig geld beschikbaar te stellen. Het Avondcollege moet uit het bestaande budget de dagopleiding bekostigen en kan niet de verwachte leerlingen in het gebouw van het O.L.V. een plaats geven.

4. Leerlingen van de dagmavo in de Bastionstraat werken geconcentreerd aan hun opdracht (1983). (https://www.brabantcultureel.nl, foto Piet den Blanken)

Brok verwacht in het voorjaar van 1976 dat de werving van docenten geen moeilijkheden oplevert, er zijn heel wat gehuwde vrouwen die weer willen gaan lesgeven en hij heeft al een grote poule van beschikbare docenten. Het lesgeld is 60 gulden per jaar, met eigen bekostiging van boeken à 30 gulden. Het halen van deelcertificaten is mogelijk. Dit was ook al vanaf 1972 op de avondmavo het geval.[28]

Een mooie tijd

En de moedermavo in Breda was een succes! Er startten vier klassen in de Talmastraat in augustus 1976. In het jubileumboek bij het 25-jarig jubileum van Carol Brok, *Brokstukken*, halen docenten J. Egbers en J. van Lint herinneringen op.[29] Het waren het eerste jaar nog echte moederklassen die lessen volgden van nieuwe en van ervaren docenten van het Avondcollege, bijvoorbeeld mej. Voeten en mevr. Corsten. De leerlingen waren bijzonder ijverig en vormden een hechte groep met klassenvertegenwoordigers, die zich nadrukkelijk niet 'klassenoudsten' lieten noemen.

In de zomervakantie van 1977 verhuisden de docenten zelf de moedermavo naar een schoolgebouw aan de Haagweg. Gerda van den Heuvel, schrijft over haar schooltijd op Schoolbank: 'Ik zat op deze school, alleen was die toen (in 1978) aan de Haagweg. Ik heb er de 4-jarige MAVO in 3 jaar gedaan. Meneer Lint en Meneer Egberts gaven Nederlands en aardrijkskunde, Mevrouw Tilly gaf Frans. Het was een geweldige tijd.' Daar volgden in het tweede jaar al elf klassen dagonderwijs, met een volledig pakket. Er kwamen ook klassenleraren en studielessen. Door de ijver van de leerlingen en de inzet van de docenten was een jaar later het slagingspercentage bijzonder hoog. 'Het was heerlijk om docent aan deze school te zijn', schrijven Egbers en Van Lint.

DIPLOMA-UITREIKING MOEDER-MAVO

5. De eerste uitreiking van diploma's aan leerlingen van de moedermavo door rector C. Brok op 6 juni 1979. Van de 47 kandidaten zijn er in de eerste ronde 38 geslaagd. (*De Stem,* 8 juni 1979)

De school was in de eerste jaren niet alleen een onderwijsinstelling. Er werden ook reizen georganiseerd. Een bus vol vrouwen ging met onder anderen Coen de Lange naar Frankrijk. Enkele jaren later, toen er naast Frans, Engels en Spaans ook Russisch (door mevr. Pindak) als vreemde taal werd gegeven op het Baronie van Breda College, ging een groep zelfs naar Moskou en St. Petersburg onder leiding van conrector Polack.

Nadat de deelcertificaten ook op de moedermavo hun intrede deden en er steeds meer jongeren vakken volgden, veranderde de sfeer. En ook de naam moedermavo verdween.

Jaar	Adres
1976	Talmastraat 11
1977	Haagweg 21
1982	Bastionstraat 1 (Met schakelklas)
1986	Haagweg 21

Tabel 2. Vestigingen moedermavo in Breda.

Buiten Breda

Overigens zijn er in de loop der jaren ook moedermavo's in Oosterhout, Etten-Leur en Baarle-Nassau gekomen. Initiatiefnemer in Baarle-Nassau was de heer Backx, directeur van de mavo in Baarle, met steun van het opbouwwerk in Baarle en Alphen. Er startten 45 vrouwelijke leerlingen, bijna allemaal met een volledig pakket. Het bestuur van de Petrus van Kesselstichting reageerde niet erg positief op de ministeriële toestemming hiervoor. De langdurige bekostiging van de dependance was een bron van zorg. Uit de notulen en briefwisseling blijkt dat het BBC beducht was voor concurrentie van Etten-Leur en Oosterhout. In de tachtiger jaren liep het aantal leerlingen terug en moest er bezuinigd worden.

Aantal leerlingen

Jaar	Dagmavo	Avondmavo	Daghavo/vwo
73-74		218	
74-75		226	
75-76		192	
76-77	114	215	
77-78	180	196	
78-79	170	210	90
79-80	313	297	120

Tabel 3. Aantal leerlingen volgens een rapport van de Sociografische Dienst van de gemeente Breda: *Een verkenning van de sociale, kulturele en edukatieve situatie in de gemeente Breda.*

In het schooljaar 1979-'80 is er een forse toename van het aantal vrouwelijke leerlingen. De gemiddelde leeftijd van de dagleerlingen is bij vrouwen beduidend hoger dan bij mannen. De helft is ouder dan 30 jaar. Alleen van de 18-19 jarigen zijn er meer mannen

(33) dan vrouwen (28). Van de mannen is er op de dagmavo geen ouder dan 40 jaar, terwijl er 108 vrouwen ouder dan 40 zijn. De leerlingen komen voor 56 procent uit Breda, de rest uit de randgemeenten. De meesten hebben alleen lagere school of enkele jaren lager beroepsonderwijs.

Vanaf 1978-1979 kan de leerling kiezen voor een volledig vakkenpakket of een of meer 'losse' vakken. De vakken, Nederlands, Frans en Engels konden versneld gevolgd worden. Na drie jaar moest men drie deelcertificaten behaald hebben. Zes certificaten waren goed voor het mavodiploma.[30]

'Je kreeg er vooral meer vertrouwen in jezelf'

Een van de vele leerlingen aan de moedermavo was Corrie Jansen (1939) uit Prinsenbeek. Corrie, een boerendochter, vatte rond 1980 het plan op naar de moedermavo te gaan toen haar kinderen naar de kleuterschool gingen. Ze had alleen lagere school en werkte voor haar huwelijk mee op het bedrijf van haar ouders. Daar stond lezen gelijk aan nietsdoen. Ze was voor en in haar huwelijk al wel actief in de R.K. Jonge Boerinnenbond en de KVP, maar wilde meer kennis verwerven als basis voor haar vrijwilligerswerk en wellicht later nog studeren aan de meao. Begin jaren tachtig was het een economisch onzekere tijd met veel werkloosheid. Mocht haar man zijn baan verliezen, dan verwachtte ze meer te hebben aan een meao-diploma, dan aan dat van het vwo.

Corrie Jansen bewaart goede herinneringen aan de dagmavo voor volwassenen, toen gevestigd in de Bastionstraat. In 1981 kon je de school al geen moedermavo meer noemen, er waren ook al jongeren die voor deelcertificaten kwamen. Ze volgde eerst een schakelklas, hoewel dat eigenlijk niet nodig was. Daarna behaalde ze in vijf jaar deelcertifaten en volgde daarvoor drie vakken per jaar. Ze had goed contact met medeleerlingen, natuurlijk was dat wel hechter met leerlingen die dezelfde route liepen. En de veel jongere leerlingen? Meestal liep dat goed: 'We leerden van elkaar'. De meeste leerlingen leerden in haar tijd voor een vervolgstudie of een baan.

Op de vraag of de vrouwenbeweging een rol in haar keuzes speelde heeft Corrie geen eenduidig antwoord. Het lijkt in haar geval meer een gelijktijdige ontwikkeling van het vrouwenbewustzijn en de behoefte aan algemene ontwikkeling. De moedermavo gaf haar zelfvertrouwen en stimuleerde haar meer te lezen. Met name Ton van Well, docent Nederlands en maatschappijleer, opende deuren voor interessegebieden als sociologie en filosofie. Haar docent Engels, Wil Verheyen, hielp haar over haar verlegenheid heen: 'Je spreekt beter Engels dan Fred Emmer!'. Corrie heeft na het behalen van het diploma van de meao aan het BBC allerlei vrijwilligerswerk gedaan, onder andere in de Vrouwenraad en de Ouderenbond en als medeoprichter van De Uitdaging in Ulvenhout, haar huidige woonplaats. En ze leest nog steeds veel.

Ze waren pienter, maar hadden nooit de kans gehad

Coen de Lange, docent, conrector en waarnemend rector was er als conrector van het Avondcollege bij toen in 1976 in de Talmastraat de moedermavo met vier klassen in Breda startte in een paar noodlokalen van een voormalige basisschool.

'De groep was bijzonder hecht en vrij homogeen qua sociale klasse in de eerste jaren en bijzonder gemotiveerd.' Als een leerling een 8 haalde, stimuleerde dat de anderen de volgende keer een 9 neer te zetten. Ze waren in zijn ogen pienter, maar hadden nooit de kans gehad het te tonen en dat deden ze nu. De vrouwen tussen 25 en 65 jaar waren in de eerste jaren lang niet altijd uit op een baan. Ze deden het vooral om zich breder te ontwikkelen en waren maatschappelijk geïnteresseerd. De leerlingen hadden wel hun mening over docenten en kozen hun lesdag soms op basis van de beschikbaarheid van een docent.

De moedermavo na tien jaar

Op 12 juni 1986 vierden de dag-avondscholen dat tien jaar daarvoor de dagscholen voor volwassenen gestart waren. Aanvankelijk vormden vrouwen de doelgroep, vandaar de naam 'Moeder-MAVO'. Na tien jaar was slechts een derde van de 130.000 cursisten moeder, het grootste deel was voortijdig schoolverlater.

De overheid probeerde de instroom te beperken, hoewel de kosten per jaar voor een leerling in het dag-avondonderwijs een derde bedroegen van de 7500 gulden die een leerling in het reguliere voortgezet onderwijs vroeg. Ook de toeloop naar de Open Universiteit was vele malen groter dan verwacht. De overheid reageerde hierop met verhoging van de cursusgelden, tegen de idealen van het tweedekansonderwijs in.

Over het cursusaanbod van de dag-avondscholen werd getwist. De welzijnsinstellingen pleitten voor vorming en de directies van dag- en avondonderwijs zetten meer in op kennis en informatie.[31]

Het einde van de moedermavo

Vanaf 1997 valt het volwassenenonderwijs, dus ook de moedermavo's, onder de ROC's (Regionale Opleidingscentra), een bundeling van opleidingen voor middelbaar beroepsonderwijs en educatie voor volwassenen. Meer dan 500 mbo-vestigingen werden toen verplicht samengebracht in 50 regionale opleidingscentra. In Breda en omgeving is op dit moment Curio de organisatie die volwassenenonderwijs verzorgt.

Samenvatting en conclusie

Net als in de rest van Nederland was de moedermavo een succes in Breda. Het klimaat was er rijp voor door de tweede feministische golf en een minister van Onderwijs die tweedekansonderwijs een warm hart toedroeg. Door de goede organisatie van het Baronie van Breda College en de steun van met name vrouwelijke politici waren er na het eerste jaar in Breda niet veel obstakels, hoewel de financiering krap was.

Nadat deelcertificaten ingevoerd waren, en avond- en dagonderwijs voor volwassenen samengevoegd werden, veranderde de opleiding definitief en werd de zo aansprekende naam moedermavo terecht niet meer gebruikt. Het is niet mogelijk om op basis van wetenschappelijk onderzoek te zeggen of de moedermavo in Breda wezenlijk bijdroeg aan de emancipatie van de vrouw in West-Brabant, maar voor een behoorlijk aantal vrouwen

zijn de jaren onderwijs van onschatbare waarde geweest. In een tijd waarin kansenongelijkheid voor kinderen in Nederland helaas vaak in het nieuws is en er gesproken wordt over vrouwenacademies of een moedermavo 2.0 voor allochtone vrouwen blijft het zinvol het effect van de moedermavo in gedachten te houden.

De moedermavo Breda in de literatuur

Een verhaal van A.F.Th. van der Heijden beschrijft een optreden van hem in Breda voor leerlingen van de moedermavo. Het is wel de vraag of de gebeurtenissen in het verhaal werkelijk hebben plaatsgevonden.

> In zijn correspondentie had een leraar Nederlands uit Breda mij, heel ondeugend, zijn 'vrouwenklasje' als publiek beloofd. (...) Club Story bleek de 'nazit'-ruimte van het chique Bredase restaurant De Adelaar. Om op zo'n doordeweekse avond wat extra klanten te trekken, had de bedrijfsleider een leraar Nederlands in de arm genomen ter organisering van een maandelijkse voorleesbeurt. Ik zou de eerste gast van de reeks zijn. Mezelf kwellen met de vraag hoe die schoolmeisjes zich in deze bordeelachtige ruimte zouden voelen, hoefde niet langer toen ik het 'vrouwenklasje' van de leraar binnen zag komen. Berustende dames van middelbare leeftijd, met blauwspoeling, paarsspoeling, zilverspoeling. (...)
> Nadat de dames, daartoe aangevuurd door hun leraar Nederlands, mij op strenge toon hadden gevraagd 'waar toch het derde deel van de trilogie bleef', en ik daar naar beste eer en geweten een antwoord op had gegeven, vond ik het tijd worden – er was van acht tot half twee vrijwel onafgebroken voorgelezen, zo'n halve paperback – mijn hotel op te zoeken.'
> De bedrijfsleider was echter teleurgesteld over de opbrengst van de avond, hoewel de dames bijna gedwongen werden ettelijke dure bestellingen te plaatsen.[32]

Bij het verzamelen van informatie ben ik bijgestaan door de medewerkers van het Stadsarchief Breda en de heer en mevrouw De Lange en mevrouw Jansen. Daarvoor bedank ik hen hartelijk. Helaas overleed mevrouw Jansen op 5 september 2023 en dhr. De Lange op 12 december 2023.

1 *Dagblad De Stem*, 22 juni 1976.
2 A.C. Hoksbergen en J.D. van Luipen, *De moeder van Marie wil weer naar school. Kan het eindelijk? Knelpunten-nota van het dagonderwijs voor volwassenen, een eerste analyse van de ontwikkeling van het dag-AVO/VWO voor volwassenen* (Utrecht 1976).
3 *Andere Tijden*, televisieprogramma, 9 december 2012.
4 Bron: CBS.
5 R.A.C. Hoksbergen en J. D. van Luipen, *Van Moeder-MAVO tot Volwassenen-educatie* (Groningen 1977).
6 Hoksbergen en Van Luipen, *De moeder van Marie.*
7 H. Pauli, *Marie word wijzer!* (Amsterdam 1972).
8 *Andere Tijden*, televisieprogramma, 9 december 2012. URL: https://anderetijden.nl/aflevering/132/De-Moedermavo.
9 Hoksbergen en Van Luipen, *De moeder van Marie.*
10 'Bekostiging van dagschool een rijkszaak', in: *Dagblad De Stem*, 15 april 1976.
11 Hoksbergen en Van Luipen, *De moeder van Marie.*
12 *De Gids*, 1967, nr. 9/10.
13 J. van de Casteel , B. Kegge en V. Muntjewerff, *Jong in Breda, 1955-1981. Jongeren in veranderende tijden en hoe zij mee veranderden* (Breda 2013).
14 J. Smit, *Er is een land waar vrouwen willen wonen. Teksten 1967-1981* (Amsterdam 1984).
15 www.canonsociaalwerk.eu.
16 Stadsarchief Breda (SAB), ISIL: NL-BdSA, Notulen van de gemeenteraad Breda, 1978, 1979.
17 J. Smit, 'Feministen, en nu weer met beide benen op de grond', in: *Vrij Nederland*, 8 oktober 1977; A. Burnier, *De zwembadmentaliteit* (Amsterdam 1979).
18 *Andere Tijden*, televisieprogramma, 9 december 2012.
19 Bron: www.parlement.com.
20 *NRC Handelsblad*, 29 januari 1977.
21 Hoksbergen en Van Luipen, *Van Moeder-MAVO tot Volwassenen-educatie.*
22 'Eigen gebouw dagopleiding volwassenen', in: *Dagblad De Stem*, 1977.
23 R.A.C. Hoksbergen, *Ons handelsonderwijs 1875-1975. Geschiedenis van een eeuw strijd om een onderwijsvorm* (Groningen 1975).
24 Hoksbergen en Van Luipen, *De moeder van Marie.*
25 SAB, ARC0468, Petrus van Kesselstichting Breda 1916-1988, inv. nr. 32, Brief van C. Brok, d.d. 15 februari 1979.
26 SAB, ARC0468, Archief Petrus van Kesselstichting 1916-1988, inv.nr. 15, Notulen verslagen bestuur d.d. 15 maart 1976.
27 *Dagblad De Stem*, 10 april 1976.
28 *Dagblad De Stem*, 10 april 1976.
29 B. Egberts en J. van Lint, 'Remember, remember the school where I Taught', in: *Brokstukken, Jubileumbundel ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van dr. C. Brok.*
30 SAB, COL0061, Archief Dr. C.J.M. Brok, inv.nr. 815, 816.
31 F. van Mourik, 'Dag-avondscholen groeiden tegen de verdrukking in', in: *De Stem*, 7 juni 1986.
32 A.F.Th. van der Heijden, *Dichters slaags. De lange mars langs literaire cafés* (Deventer 1988).